Qafqaz Beynəlxalq Münasibətlər və Strateji Araşdırmalar Mərkəzi
QAFSAM
Caucasian Center for International Relations and Strategic Studies

44 günlük savaş: 1 yılın mühasebesi

1 sene önce 27 Eylül 2020 sabahı Ermenistan'ın devam eden provakasyonları sonrasında Ermenistan ile Azerbaycan arasında savaş yeniden başladığında dünya genelinde belirsiz bir hava mevcut idi. İster bölge uzmanı olsun ister siyasetçi, ister diplomat olsun isterse de sıradan yurttaş, çoğunluk aynı soruyu sormaktaydı: Ermenistan ile Azerbaycan arasında her zamanki ateşkes ihlallerinden birisi ya da kısa süreli çatışma mı yaşanıyor yoksa bu kez farklı bir süreç mi işleyecek?

Aslında bu soruyu sormakta çok da haksız değillerdi. Çünki sadece son 12 yıl içerisinde Mart 2008'de, Ocak ve Eylül 2009'da, Haziran, Ağustos ve Eylül 2010'da, Kasım 2014'te yoğun ateşkes ihlalleri yaşanmıştı. Nisan 2016'da ve Temmuz 2020'deyse yaşanan çatışmaların yoğunluğu ve verilen kayıpların ciddiliği dolayısıyla iki ülke kamuoyu ve uluslararası toplum yeni savaş beklentisi içerisine girse de 4-5 gün içerisinde çatışmalar zayıflamış ve eski seyrine dönmüştü. Dolayısıyla başlayan çatışmaların uzun süreli bir savaş şeklinde devam edip etmeyeceğine ilişkin farklı senaryolar gündeme gelmekteydi. Önemli bir kesim savaşın çık kısa sürede Rusya'nın devreye girmesiyle sona ereceğini iddia etmekteydi.

Savaşın başlaması ve ilk sonuçları

Temmuz 2020 provakasyonu ile amacına ulaşamayan Ermenistan'ın yoğun bir biçimde silahlanması (silahlandırılması) yeni bir provakasyon hazırlığının habercisi olarak görülmekteydi. Sadece Temmuz 2020'deki çatışmaların ardından Rusya ve diğer bazı ülkelerden Ermenistan'a bin tondan daha fazla askeri mühimmat, ayrıca Orta Doğu'dan yaklaşık 300 PKK/YPG üyesi terörist taşındığı resmi kaynaklarca açıklanmışdı. Bu bilgiler askeri mühimmatın ve teröristlerin geçtiği ülkeler tarafından da onaylanmıştı.

25 Eylül 2020 tatrihinde BM Genel Kurulu'na seslenirken İlham Aliyev, Ermenistan'ın dış askeri destekle büyük bir provokasyona daha hazırlandığı konusunda uyarıda bulunmuş, uluslararası kuruluşları bunu önlemeye davet etmişti. Fakat ne BM ne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu Eşbaşkanları ne de diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar etkili adımlar atmadı ve sonuç olarak savaşın başlaması sürpriz olmadı. Azerbaycan Ermenistan'ın provakasyonlarına bu kez son verme kararlılığını ortaya koydu. BM Güvenlik Konseyinin Azerbaycan topraklarındaki Ermenistan işgalinin sona erdirilmesini öngören 822 (30 Nisan 1993 tarihli), 853 (27 Temmuz 1993 tarihli), 874 (14 Ekim 1993 tarihli) ve 884 (11 Kasım 1993 tarihli) saylı kararlarını uygulamak, toprak bütünlüğünü sağlamak üzere meşru müdafaa hakkı çerçevesinde karşı saldırı başlattı.

Savaşın yeniden başlaması üzerine Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev 27 Eylül'de önce ulusa sesleniş konuşması yaptı, ardından Güvenlik Konseyi'ni topladı. Çok sayıda yabancı ülke her iki tarafa ateşkes çağrısı yaptı. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres başta olmak üzere uluslararası kurumlar ve yetkilileri, yabancı devlet ve hükümet başkanları her iki ülke liderleriyle yaptıkları görüşmelerde sorunu barışçıl yollarla çözme çağrısı yaptılar. Türkiye Azerbaycan'ı tam ve açık bir biçimde destekleyerek bunun hem kardeşlikten, bir millet-iki devlet olmaktan; hem de uluslararası hukukun temel ilkelerinin yerine getirilmesine yönelik beklentiden kaynaklandığını ifade etti. 29 Eylül'de toplanan BM Güvenlik Konseyi de tarafları acilen çatışmaları durdurmaya ve sorunu barışçıl yollarla çözmeye davet etti. Azerbaycan savaşı durdurmak için tek koşulun Azerbaycan toprakları üzerindeki Ermenistan işgalinin sona erdirilmesi olduğunu ifade etti. Ermenistan yönetiminin işgali hemen sona erdirmesi ya da hiç olmazsa sonra erdirmek için makul bir takvim sunması gerektiği ifade edildi. Bu olmadığı takdirde Azerbaycan'ın tüm topraklarını işgalden kurtarıncaya ve toprak bütünlüğünü tam olarak sağlayıncaya kadar savaşacağı vurgulandı.

Savaşın ilk aşamasından itibaren Azerbaycan işgalci Ermenistan üzerinde büyük bir üstünlük sağladı. Topraklarını Ermenistan işgalinden kurtarırken karşı tarafa çok ciddi kayıplar verdirdi. Azerbaycan ordusu ve kamuoyu savaşın başından sonuna kadar psikolojik üstünlüğü elinde tuttu.

Ermenistan beklediği dış askeri desteği Azerbaycan'ın aldığı önlemler ve Türkiye'nin dengeleyici rolü dolayısıyla alamadı. Özellikle savaşın en kritik aşamasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşmesinde Türkiye'nin kırmızı çizgilerini aktararak, "bunlar aşılırsa babamızın oğlu olsa gözümüz görmez" ifadelerini kullanması Azerbaycan yönetimi tarafından da çok ciddi bir dengeleyici unsur olarak değerlendirildi. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ulusa seslenişinde ve yabancı televizyon kanallarına açıklamalarında birkaç kere "Türkiye olmasaydı Ermeni yanlısı güçler, ülkeler soruna müdahale ederek bize ciddi sıkıntı yaşatabilirlerdi" ifadesini kullanarak Türkiye'ye teşekkür etti.

Savaşı durdurmaya yönelik çabalar ve 10 Kasım Bildirisi

27 Eylül'de savaşın yeniden başlamasının ve yıkıcı etkilerinin hissedilmesinin hemen ardından bazı devletler ve uluslararası kuruluşlar taraflara ateşkes çağrısı yaptı. Ateşkes konusunda üç kez (10 Ekim, 17 Ekim ve 26 Ekim tarihlerinde) Rusya, Fransa ve ABD'nin arabuluculuğuyla uzlaşmaya varıldı. Fakat çatışmalar hiç durmadı. Ermenistan'ın "yeni toprak işgali için yeni saldırılar" söylem ve politikası, çatışma bölgesinden uzak sivil yerleşim yerlerini hedef alması, Azerbaycan'ın ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) dört kararı başta olmak üzere uluslararası kuruluşların soruna ilişkin almış oldukları kararların uygulanması ve kendi topraklarını Ermenistan işgalinden kurtarma konusundaki ısrarı, tarafların ortak noktaya gelme ihtimalinin zayıf, tam aksine çatışmaların taraflardan birinin zaferiyle sonuçlanması ihtimalinin yüksek olduğunu göstermekteydi.

Savaş uluslararası hukuka göre tamamen haklı, 1990'ların başındakinden daha güçlü ve kararlı, ama bu kez aynı zamanda Rusya karşısında Türkiye'nin dengeleyici rolünü de gerektiği kadar hisseden Azerbaycan'ın askeri ve psikolojik üstünlüğüyle devam etti. Son iki günde özellikle sorunun kaderinde kilit noktalardan biri ve kimilerine göre en önemlisi olarak kabul edilen, aynı zamanda özel bir sembolik anlam yüklenen Şuşa'nın Ermenistan işgalinden kurtarılması ve Azerbaycan ordusunun Hankendi'ye birkaç kilometre yaklaşmasıyla savaşın kaderi artık belli olmuştu.

9 Kasım günü Azerbaycan'da herkes savaşın kısa sürede Ermenistan'ın tam askeri yenilgisiyle sona ereceğini beklerken akşam saatlerinden itibaren ilginç gelişmeler dizisi başladı: Önce bir Rus helikopterinin Ermenistan-Azerbaycan sınırında Azerbaycan'dan ateşlenmiş bir füzeyle düşürülmesi, Ermenistan'dan (Ermenistan ordusu ya da ülkedeki başka bir güç tarafından) Şuşa'ya ve Bakü'ye iki büyük füze fırlatıldığı ve füzelerin havada imha edildiği iddiası, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan tarafından sosyal medyada paylaşılan "ağır koşullarda barış anlaşması" imzaladıklarına ilişkin haber arkasından ise içinde ciddi sürprizler de olan Barış Bildirisi'nin imzalanması.

Rusya'nın arabuluculuğuyla Azerbaycan ile Ermenistan arasında 10 Kasım 2020'de imzalanan bildiriyle sona erdirilen süreç Azerbaycan tarafında önemli ölçüde zafer, Ermenistan tarafında ise önemli ölçüde hezimet (ve ihanet) olarak değerlendirildi. Azerbaycan tarafında topraklarının tamamen kurtarılmadan durulması ve Rus barış gücünün bölgeye adeta oldu-bittiyle yerleşmesi tepkilere neden olsa da kamuoyunun önemli kısmı geleceğe olumlu bakmaktadır. Buna karşın, Ermenistan tarafında iktidar savaşı sona erdirmeye yönelik bu adımla çok kötü durumdayken tamamen yok olma riskini ortadan kaldırdıklarını (yani, kötünün iyisini tercih ettiklerini) iddia etmiştir. Sonraki süreçte Ermenistan'da çok ciddi siyasal, toplumsal ve askeri krizler yaşansa da Paşinyan iktidarı erken seçimleri de kazanarak konumunu muhafaza etmiştir.

10 Kasım tarihli Ortak Bildiri her ne kadar savaşı durdurması ve savaş sonrasındaki belirli bir sürece ilişkin plana sahip olması bakımından önemli bir belge olarak görülse de, kalıcı barışın sağlanması için savaş sonrası düzenin tüm ayrıntılarını aksettiren geniş bir barış planına ihtiyaç olduğu aşikar. Savaşın üzerinden 1 yıl, 10 Kasım Bildirisinin üzerinden yaklaşık 10 ay geçmesine rağmen barış anlaşması imzalanmamıştır.

Sonuç

Azerbaycan 10 Kasım Bildirisinin hemen ardından olumlu bir vizyon sergileyerek barış inşa etmenin önemine dikkat çekmiştir. Azerbaycan'ın yaklaşımına göre Ermenistan dahil olmak üzere tüm bölge ülkeleri birbirlerinin toprak bütünlüklerine ve egemenliklerine saygı esasında ilişkileri normalleştirmeli, bölgeyi barış, refah ve işbirliği bölgesine dönüştürmek için tüm olanaklar kullanılmalıdır. Bu doğrultuda Zengezur koridoru dahil olmak üzere tüm bölgesel ulaşım olanakları canlandırılmalı ve yenileri inşa edilmelidir.

Azerbaycan yönetimi bu çerevede işgalden kurtarılmış tüm topraklarda mayın temizleme, durum tespit ve yeniden yapılanma çalışmalarına başlamıştır. Bölgede 3 havaalanının yapılması planlanmış, 5 Eylül 2021 itibariyle Fuzuli Havaalanının yapımı tamamlanarak ilk uçak seferi gerçekleştirilmiştir.

Ermenistan'daki savaşı yeniden başlatma çabalarına ve bu çabalara verilen dış desteğe karşı Azerbaycan-Türkiye ortaklığı güçlendirilmiştir. Ağdam'da kurulan Türkiye-Rusya Ortak Gözlem Merkezi ile Rus barış gücünün bölgedeki varlığı dengelenmiş, ayrıca tarihi öneme sahip Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi ile ilişkiler müttefiklik boyutuna taşınmıştır. Türkiye ve Azerbaycan Ermenistan ile ilişkilerin yukarıda ifade edilen çerçevede, uluslararası hukuka ve iyi komşuluk ilkelerine uygun bir şekilde gelişmesine yönelik beklentilerini defalarca

ifade etmiştir. Cumhurbaşnkanı Erdoğan ve Devlet Başkanı Aliyev bölgesel işbirliği için "6'lı" (Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, İran ve Rusya) işbirliği modelini sürekli gündemde tutmaktadır.

Sonuç olarak 44 günlük savaş ve elde edilen zafer sadece Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, BM Güvenlik Konseyinin 4 kararı başta olmak üzere uluslararası kuruluşların kararlarının uygulanması sonucunu doğurmamış, aynı zamanda Ermenistan dahil olmak üzere genel olarak Güney Kafkasya ve çevresindeki üç ülkeyi de kapsayacak işbirliği açısından imkanlar ortaya çıkarmıştır. Bu imkanıların değerlendirilmesi yönünüde Azerbaycan ve Türkiye'nin ısrarlı davetleri diğer ülkeler tarafından da olumlu karşılandığı takdirde refah ve işbirliği bölgesi inşa etmek mümkün olacaktır. Aksi takdirde, özellikle Ermenistan bölgedeki sorunlar ve düşmanlıklar üzerinden çıkar sağlamaya çalışan dış güçlerin oyunlarına alet olmaya devam ederse, bundan tüm bölge, ama özellikle de Ermenistan zararlı çıkacaktır.